

Από τον κεμαλισμό του Κεμάλ στον κεμαλισμό του Εβρέν

Η διαστρέβλωση των λόγων του Κεμάλ από τους νεότουρκους και οι επεκτατικές τους βλέψεις

Η ιστορία είναι παλιά

Η διαστρέβλωση που προσπαθούν να δημιουργήσουν οι Τούρκοι σχετικά με τα δεδομένα της ιστορίας είναι μεγάλη. Και αυτό δεν φαίνεται μόνο με την αλλαγή του ονόματος του Ομήρου σε «Ομέρ» ή την υλοποίηση ενός status quo σχετικά με το Αιγαίο ή την παράθεση «ιστορικών» ντοκουμέντων σε σχολικά εγχειρίδια υποστηρίζοντας ότι οι Τούρκοι προϋπήρχαν των Ιώνων στην Μ. Ασία γράφοντας «οι πολιτισμοί του Αιγαίου επηρεάστηκαν και διευρύνθηκαν και από την Ανατολή»¹, ή ότι οι νεοέλληνες δεν έχουν καμιά σχέση με τους προγόνους τους επισημαίνοντας ότι «όχι μόνο οι σημερινοί Έλληνες αλλά και οι παλαιοί Έλληνες δεν είναι από κοινή φυλή. Είναι μεγάλο λάθος να υποστηρίζεται ότι κατοικούσε στο Αιγαίο κοινό έθνος όταν αυτή η περιοχή ήταν το κέντρο του ιστορικού εμπορίου και των δρόμων που περνούσαν τα στρατεύματα... Σήμερα στις φλέβες του Χριστιανικού κόσμου δεν υπάρχει καθαρά ελληνικό αίμα. Οι σημερινοί Έλληνες προήλθαν από αιμομειξία Σλάβων, Σκυθών, Αλθανών, Ιλλυριών...»², ώστε να θέλουν να πείσουν τον κόσμο ότι όχι μόνο η Ανατολή αλλά και το σύνολο του σύγχρονου πολιτισμού βασίζεται σ' αυτούς. Επίσης προσπαθούν με προσθέσεις και αφαιρέσεις σε λόγια και σε εκφράσεις κι' αυτού ακόμα του Κεμάλ να δείξουν τα αόρατα σαν ορατά και τα αδικαιολόγητα σαν δικαιολογημένα. Δηλαδή με τον τρόπο αυτό ενονόματι της υλοποίησης των σχεδίων τους υποβιβάζουν και αλλοιώνουν και αυτόν ακόμα τον Κεμάλ.

Είναι γνωστό σε όλους, ότι ο Κεμάλ στο Συνέδριο της Ερζερούμ το 1919 προσπάθησε να ξεσηκώσει τον Τουρκικό λαό και να τον προετοιμάσει για τον απελευθερωτικό αγώνα. Έτσι μεταξύ των αποφάσεων που πάρθηκαν είναι: Α) Όλα τα εδάφη που είναι μέσα στα

εθνικά σύνορα της πατρίδας μας δεν μπορούν να διασπαστούν. Β) Σε κάθε εχθρική επιβουλή το έθνος σύσσωμο θα υπερασπίσει τον εαυτό του και την εδαφική του ακεραιότητα.³

Μετά λοιπόν από τις αποφάσεις αυτές και την έναρξη του όλου αγώνα, κατά την περίοδο της συνθήκης των Σεβρών και βασισμένος στις αποφάσεις του συνεδρίου της Ερζερούμ, ο Κεμάλ για να εμπνεύσει τον λαό έφερε στο φως της δημοσιότητας, στις 17.2.1920, το Εθνικό Συμβόλαιο ή όρκο, δηλαδή το περίφημο Misakı Milli.

Γι' αυτό το συμβόλαιο ο Φαλήχ Ριφκί Ατάι γράφει: «Ένα μεγάλο πολιτικό έργο του Κεμάλ ήταν να ετοιμάσει το Εθνικό Συμβόλαιο και να το παραχωρήσει στους Εθνικιστές φίλους του στην Κων/λη, σ' αυτούς που συμμετείχαν στην τελευταία υπό διάλυση βουλή. Σ' αυτό το συμβόλαιο μαζί με την απόρριψη κάθε εδάφους που δεν ήταν τουρκικό, ζητιούνταν οπωσδήποτε ελευθερία για τα εδάφη που ήταν τουρκικά.⁴ Πριν όμως συνεχίσουμε θα θέλαμε απλά μόνο να παραθέσουμε το άρθρο 3 του Συμβολαίου ή Εθνικού όρκου που είναι: «Το νομικό καθεστώς της Δ. Θράκης που βρίσκεται μετέωρο, μέχρι την ημέρα της ειρήνευσης της Τουρκίας θα πρέπει να επιλυθεί με το ελεύθερο δημοψήφισμα του λαού εκείνης της περιοχής».⁵

Όπως γίνεται λοιπόν κατανοητό το Εθνικό Συμβόλαιο του 1920 αναφέρονταν στα εδάφη που βρίσκονταν μέσα στα εθνικά σύνορα και την εποχή εκείνη βρίσκονταν υπό κατοχή. Με την λήξη των Βαλκανικών πολέμων και την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάνης οι Τούρκοι όχι μόνο απέκτησαν τα χαμένα τους εδάφη αλλ' απέκτησαν και περισσότερα. Σχετικά με την σύγκριση των δυο συνθηκών, Σεβρών και Λωζάνης γράφει ο Φαλήχ Ριφκί Ατάι: «Στις 1.4.1923 η Α' Βουλή διαλύθηκε παίρνοντας την απόφαση για εκλογές. Στο διάστημα που θα συγκεντρώνονταν η Β' Μεγάλη Βουλή, είχαν ληξεί αισίως και οι διαπραγματεύσεις της Λωζάνης. Είχαμε γίνει ένα κράτος ελεύθερο, για πρώτη φορά στους αιώνες χωρίς την κηδεμονία κανενός κράτους. Τα τουρκόπουλα πρέπει να γνωρίζουν τι θα γινόμασταν με την συνθήκη των Σεβρών και τι γενήκαμε με την συνθήκη της Λωζάνης. Γι' αυτό πρέπει να κάνουμε μια σύντομη σύγκριση μεταξύ των δυο. Με την συνθήκη των Σεβρών τα σύνορα της Τουρκίας στην Θράκη ήταν η γραμμή Καλλικράτειας, λίγο πιο εκεί από την Τσατάλτζα. Με την Λωζάνη ήταν ο Έβρος, αφού έμενε σ' εμάς και το Καράαγατς. Δηλαδή περισσότερο και από τα παλιά οθωμανικά σύνορα».⁶

Επίσης το 1922 κατά την περίοδο της ανακωχής των Μουδανιών φαίνονταν καθαρά ότι η θέληση και επιθυμία του Κεμάλ ήταν η εκκένωση της Κων/λης και της Θράκης (Σ.Σ. εννοείται μόνο η Αν. Θράκη) γιατί για τον σκοπό αυτό είχαν σταλεί στρατιώτες στην Ανδριανούπολη. Στις δε 31.8.1922 ο Κεμάλ είχε τονίσει ότι μόνο για την «...Θράκη θα μπορούσε να κάνει συνθήκη».⁷

Επίσης για το ίδιο θέμα ο Κεμάλ στην ομιλία του πρότεινε στους βουλευτές και επεσήμανε ότι θα αποδέχονταν αν «η Ελλάδα ζητούσε συνθήκη, ώστε εντός 15 ημερών από την υπογραφή της συνθήκης να παραχωρήσει (Σ.Σ. ενν. η Ελλάδα) τα εδάφη της Θράκης, τα δε σύνορα θα γίνονταν αυτά που ήταν μέχρι το 1914. Τα υπόλοιπα θα δίνονταν χωρίς καμιά συζήτηση, στην πολιτική ηγεσία της Τουρκικής Κυβέρνησης».⁸

Συνεχίζοντας δε ο ίδιος στην ομιλία του καταλήγει τονίζοντας ότι με την υπογραφή της ανακωχής των Μουδανιών «έληξε το θέμα της Θράκης, αφού μέχρι τον ποταμό Έβρο εντάχθηκε η περιοχή στην Τουρκία».⁹ Ενώ προηγουμένως τόνιζε ότι «αν και είχε ετοιμάσει τον στρατό του εν τούτοις ήταν υποχρεωμένος να σταματήσει και να μην προωθηθεί προς την *Ελληνική Θράκη*».¹⁰ Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι όταν στο Εθνικό Συμβόλαιο ο Κεμάλ μιλούσε για Θράκη υπονοούσε μόνο την Ανατολική, και όχι την *Ελληνική*, αφού την αναγνώριζε, και η οποία Ανατολική κατά την γνώμη του βρίσκονταν υπό κατοχή. Ενώ η Δυτική από το 1918 βρίσκονταν ήδη κάτω από την κατοχή των διασυμμαχικών δυ-

νάμεων. Αυτό επισημαίνει και η Καλλιόπη Παπαθανάση-Μουσιοπούλου γράφοντας: «Τότε η Δ. Θράκη από το Πόρτο-Λάγος ως το Καραάγατς, καταλήφθηκε από τα γαλλικά στρατεύματα και τέלוσε υπό την Διασυμμαχική Διοίκηση του Γάλλου στρατηγού Charpy, μέχρι ν' αποφασίσει η διάσκεψη της ειρήνης για την τύχη της περιοχής αυτής».¹¹

Οι σημερινές διαστάσεις του προβλήματος

Μετά από όλες αυτές τις παραθέσεις που αποδεικνύουν ότι όταν ο Κεμάλ μιλούσε για Θράκη, εννοούσε μόνο την Αν. Θράκη, τίθεται το ερώτημα, γιατί οι νεότουρκοι διά μέσου των Μουσουλμάνων Δυτικοθρακιωτών που εδρεύουν στην Τουρκία και με τα έντυπα που εκδίδουν, και χρηματοδοτούνται από την Άγκυρα, προσπαθούν να διαστρεβλώσουν την αλήθεια και να αλλοιώσουν το νόημα των λεγομένων του Κεμάλ παραθέτοντας τον εθνικό όρκο να υποστηρίζουν ότι υπονοείται και η Δυτική Θράκη. Κάνοντας το αυτό αφενός έρχονται σε αντίθεση με την Κεμαλική θεώρηση, άρα γίνονται πλαστογράφοι των λόγων του και αντι-κεμαλιστές, αφετέρου δε αποδεικνύουν ότι η νέα Τουρκία ξέφυγε από τις γραμμές του Κεμάλ, όπως τονίζουν σύγχρονοι Τούρκοι δοκιμιογράφοι, αφού προσπαθεί να αναδυθεί σε ιμπεριαλιστική δύναμη σε βάρος των γειτόνων και συμμάχων της. Έτσι διαστρεβλώνοντας τον Εθνικό όρκο γράφουν: «Στις διαπραγματεύσεις που θα γίνουν με τους ξένους για το πολιτικό μέλλον της Δ. Θράκης πρέπει να δραστηριοποιηθούμε με σύνεση. Σκοπός μας είναι η Δ. Θράκη να παραμείνει στα τουρκικά χέρια σαν ενιαίο σύνολο και σε κατάλληλο χρόνο και ευκαιρία να ενωθεί με την Μητέρα Πατρίδα. Εμείς δεν μπορούμε να δεχθούμε την απαλλοτρίωση του Τουρκικού αυτού τμήματος. Οι δυτικοθρακιώτες αδελφοί μας σε πρώτο θήμα πρέπει να αγωνισθούν για να κερδίσουν την ανεξαρτησία και αυτονομία της Δ. Θράκης»¹².

Αυτή και μόνο η παράγραφος, είναι νομίζω αρκετή και για τον πλέον ανημέρωτο στα Ελληνοτουρκικά θέματα, γιατί δείχνει το πραγματικό πρόσωπο της Τουρκίας, ρίχνοντας της τελείως το Προσωπείο. Φανερώνοντας λοιπόν τις επεκτατικές της διαθέσεις, αποδυναμώνεται πλέον, αφού με καθαρή ματιά βλέπει κανείς τα πραγματικά «όνειρα» της Τουρκίας, που είναι η προσάρτηση ξένων εδαφών προς αυτήν. Και αυτό γιατί όπως γράφει ο Φαλάχ Ριφκί Ατάι «στο μεταξύ ο Κεμάλ (Σ.Σ. παραμονές του θανάτου του, το 1938) ήταν στεναχωρημένος εξαιτίας της υπόθεσης του Χάταϊ (Hatay). Η περιοχή αυτή ήταν το μοναδικό τουρκικό μέρος γης που δεν είχε προστεθεί μέσα στα σύνορα του Εθνικού Συμβολαίου και στο σύνολο της Πατρίδας. (Σ.Σ. Hatay: Αλεξανδρέττα)».¹³

Άρα αφού το μοναδικό μέρος Τουρκικής γης ήταν το Χάταϊ, γιατί σήμερα έντεχνα οι αρθρογράφοι, δοκιμιογράφοι της Τουρκικής ανθελληνικής βιβλιογραφίας προσπαθούν να δημιουργήσουν άλλες θέσεις και με ψεύτικα επιχειρήματα να αλλοιώνουν την αλήθεια προσβάλλοντας και το όνομα του Κεμάλ; Γιατί προσπαθούν ν' αναβιώσουν την Μεγάλη Τουρκική ιδέα¹⁴ που θέλει «την συνένωση όλων των κρατιδίων της Βαλκανικής υπό την Μουσουλμανική Τουρκική νεολαία»¹⁵ και βασικά την προσάρτηση της Ελληνικότητας Θράκης στα Τουρκικά εδάφη;

Είναι οφθαλμοφανές ότι υπάρχει μεγάλη τουρκική ιδέα που θέλει την αναβίωση της οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η άποψη μας μπορεί να επιβεβαιωθεί από τις προσπάθειες που κάνει η Τουρκική κυβέρνηση στο θέμα της εκπαίδευσης, αφού με τα υπάρχοντα κείμενα (ποιήματα και πεζά) μέσα στα σχολικά εγχειρίδια προσπαθεί να δημιουργήσει εθνικιστικά αισθήματα στα παιδιά. Ας μην ξεχνάμε τις απόψεις που υποστηρίζει και υποδεικνύει ο καθηγητής Ντερβίς Μανζαντέ που γράφει: «...Θα πρέπει να αφιπνισθούμε και διαχωρίζοντας την εθνική από την Κυβερνητική μας πολιτική, να την τοποθετήσουμε για τα καλά μέσα στο μυαλό των παιδιών μας. Και τούτο γιατί οι λαοί που δεν έχουν μια εθνι-

κή ιδεολογία είναι καταδικασμένοι να εκλείψουν...».¹⁶

Βέβαια περιττό να τονισθεί ότι οι προπαγανδιστικές αυτές ενέργειες της Τουρκίας απηχούν τις παντουρκιστικές θεωρίες, αφού ενώ η Τουρκία θέλει να λέγεται ότι είναι χώρα «φιλειρηνική και φιλολαϊκή» αντίθετα υποθάλλει κάθε Παντουρκιστική ιδέα και επεκτατική τοποθέτηση. Ας παραθέσουμε όμως μερικές δηλώσεις μεγάλων Τούρκων δημοσιογράφων, στρατιωτικών και πολιτικών που με τις θέσεις τους αποδεικνύουν τα λεγόμενα μας.

Συγκεκριμένα ο πρωθυπουργός της Τουρκίας Ιρμάκ στο Ικόνιο τόνιζε: «Δεν θα παραχωρήσω το Αιγαίο σε κανένα. Το μισό Αιγαίο μας ανήκει. Αυτό πρέπει να το γνωρίζει όλος ο κόσμος. Δεν σκοπεύουμε να καινοτομήσουμε σε θέματα εξωτερικής πολιτικής. Εάν προσβληθούν η τιμή ή τα συμφέροντα του Τουρκικού έθνους, θα σπάσουμε το κεφάλι του εχθρού».¹⁷

Επίσης ο κ. Εξενμπέλ, σαν υπ. Ενεργείας στην Κυβέρνηση Ντεμιρέλ κατά την συζήτηση του προϋπολογισμού του υπ. Εξωτερικών δήλωσε: «Στο Αιγαίο πρέπει κατ' ανάγκη να ακολουθήσουμε δυναμική πολιτική. Οι συνθήκες σήμερα είναι διαφορετικές απ' ότι ήταν το 1923. Η Τουρκία έχει δυναμώσει. Όταν μιλάμε για την ανάγκη μιας δραστήριας πολιτικής δεν εννοούμε ότι οι ένοπλες δυνάμεις πρέπει να ενεργήσουν αμέσως και ότι πρέπει να καταλάβουμε τα νησιά. Πρέπει να εξασφαλιστούν τα οικονομικά συμφέροντα στο Αιγαίο... Η Κύπρος αποτελεί το πρώτο βήμα προς το Αιγαίο».¹⁸

Ο Φατίν Ρουστού Ζορλού στη διάσκεψη του Λονδίνου στην συνεδρία της 1 Σεπτεμβρίου 1955 είχε επισημάνει: «Η προβαλλόμενη υπό της Ελλάδος άποψη κατά την οποία η Τουρκία με τη Συνθήκη της Λωζάνης έχει παραιτηθεί όλων των επί της Κύπρου δικαιωμάτων της είναι έωλη. Γιατί η Τουρκία δεν έχει ξεκόψει τελείως με τα εδάφη που αποχωρίστηκαν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία...».¹⁹

Ο στρατηγός Σουάτ Άκτουλγκα, διοικητής του 2ου Σώματος Στρατού στο Ικόνιο δήλωσε: «πρέπει να εγερθεί ζήτημα Δωδεκανήσου και Δ. Θράκης».²⁰ Κύριο άρθρο επίσης της εφημερίδας Τζουμχουριέτ τόνιζε: «τα αποθατικά μέσα που κατασκευάστηκαν ειδικά για την Κύπρο, θα χρειασθούν να χρησιμοποιηθούν κατά των νησιών αυτών, σε περίπτωση Ελληνοτουρκικού πολέμου. Τα μέσα αυτά μπορούν εύκολα να μας εξυπηρετήσουν για άλλους σκοπούς, τώρα που η αποστολή τους στην Κύπρο έληξε».²¹ Επίσης ο δημοσιογράφος Εργκούν Γκιοζέ έγραφε: «Αυτή τη φορά ο Τουρκικός στρατός θα δράσει στηριζόμενος στις βάσεις του στην Κύπρο. Θα πρέπει όμως να δράσει κατά τρόπο τέτοιο, ώστε ν' αποσπάσει μια φορά για πάντα τα Δωδεκάνησα και την Δ. Θράκη από την Ελλάδα».²² Τέλος ο κ. Ντεμιρέλ τόνιζε: «Μην ονομάζετε τα νησιά Ελληνικά όταν τα αναφέρετε, αλλά μόνο «νησιά του Αιγαίου»».²³

Η τουρκική πολιτική βαθαίνει το χάσμα ανάμεσα στους δύο λαούς

Κλείνοντας την παρένθεση των δημοσιευμάτων του παρελθόντος, που παραθέσαμε εσκεμμένα ενώ θα μπορούσαμε να παραθέσουμε πολλά πρόσφατα, επισημαίνουμε την μακρόχρονη πολιτική γραμμή που ακολουθεί η Τουρκία τονίζοντας ότι οι θλέςψεις για το Κυπριακό προϋπήρχαν, όπως υπάρχουν και για τα Δωδεκάνησα και Δ. Θράκη, μια και γίνεται προσπάθεια απόδειξης ότι σήμερα οι Μουσουλμάνοι «καταπιέζονται» έτσι ώστε η Τουρκία να έχει δικαίωμα να ενδιαφέρεται γι' αυτούς σαν ομόθρησκοι της που είναι. Αλλά και για έναν ακόμα λόγο. Τώρα τελευταία δίδεται μεγάλη μάχη από την Τουρκία ώστε και στον χώρο της Δ. Θράκης αλλά και σε διεθνές επίπεδο η καθαρά θρησκευτική μουσουλμανική μειονότητα θάσει της συνθήκης της Λωζάνης, ν' αρχίσει να αποκαλείται Τουρκική, ώστε να φανεί ότι είναι εθνική μειονότητα. Και σαν εθνική και «ομοεθνείς»

που θα είναι, η Τουρκία να έχει μεγαλύτερο δικαίωμα λόγου. Κάτι λοιπόν παραπλήσιο με το Κυπριακό!

Γι' αυτό και η προσπάθεια που γίνεται από την Τουρκία είναι η ανάπτυξη της τουρκικής συνείδησης στους Μουσουλμάνους της Δ. Θράκης, αλλά και η έκδοση προπαγανδιστικών εντύπων, βιβλίων ή καρτ-ποστάλ που δηλώνουν ότι «η Τουρκία επαγρυπνεί πάντοτε για την μουσουλμανική μειονότητα». Αυτή δε η άποψη μας τέλος, δικαιολογείται και από τα λεγόμενα του Αχμέτ Αϊντηνλή που καθώς απευθύνεται προς τους Δυτικοθρακιώτες Μουσουλμάνους στο κεφάλαιο *Η φωνή της Μητρός Πατρίδος προς τους Τούρκους της Δ. Θράκης* γράφει: «... Εσύ ιδρυσες 16 Αυτοκρατορίες και έδωσες το παράδειγμα της δικαιοσύνης και της δημοκρατίας στην ιστορία. Τα εδάφη όπου ζεις ήταν ανέκαθεν δικά σου και ζούσες ευτυχισμένος. Από 50ετίας ζεις καταπιεζόμενος αν και εσύ πολέμησες γενναιότερον των λιποτακτών Ευζώνων κατά το 1940. Όταν ο κίνδυνος πέρασε οι Έλληνες σε βασανίζουν και καταστρέφουν τα ιερά και τα όσια σου. Η ημέρα της λύτρωσής σου πλησιάζει. Μπορείς να κάνεις νέο απελευθερωτικό πόλεμο. Να εγκολληθείς το ιδανικό της «εθνικής ενότητας». Δεν είσαι δούλος και η συνθήκη της Λαζάνης θα εφαρμοσθεί. Ο επιδρομέας Έλληνας θα επιστρέψει από εκεί όπου ξεκίνησε».²⁴

Καταλήγοντας πιστεύουμε ότι με την δημοσίευση τέτοιων ιστορικών ανακριθιών και αναληθειών, δηλώσεων και απόψεων, οι γείτονες μας Τούρκοι όχι μόνο δεν προσπαθούν να γεφυρώσουν το χάσμα που χωρίζει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις, αλλά με την παράθεση δημοσιευμάτων στον τύπο για άνηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, (ιδίως μετά την εισβολή στην Κύπρο που ξεσκέπασε τις επεκτατικές διαθέσεις τους) με την ύπαρξη της στρατιάς στο Αιγαίο και τα δημοσιεύματα σχετικά με τα Δωδεκάνησα και Δ. Θράκη, υπονομεύουν την ειρήνη, όχι μόνο της περιοχής αλλά και την παγκόσμια.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Kazim Saymali, *Sosyal Bilgiler (Κοινωνικές γνώσεις)*, Κων/λη 1981, σελ. 275.
2. Nusettin Tursan, *Türk-Yunan Sorunu (Ελληνοτουρκικό πρόβλημα)*, περιοδικό Yeni Bati Trakya (Νέα Δυτική Θράκη) αρ. τεύχος 17 Αύγουστος 1984, σελ. 18-19.
3. Falih Rifki Atay, *Babaniz Atatürk (Ο πατέρας σας Ατατούρκ)*, Κων/λη 1980, σελ. 62.
4. Falih Rifki Atay, *Aiatürkgülük nedir (Τι είναι ο Κεμαλισμός)*, Κων/λη 1980, σελ. 69.
5. Mustafa Kemal, *Nutuk (Ομιλία)*, Τόμος Ι, ΙΙ, σελ. 196.
6. Falih Rifki Atay, *Babaniz Atatürk (ο.π.)*, σελ. 90.
7. Falih Rifki Atay, *Aiatürkgülük nedir (ο.π.)*, σελ. 82.
8. Mustafa Kemal, *Nutuk (ο.π.)*, σελ. 363-64.
9. Mustafa Kemal, *Nutuk (ο.π.)*, σελ. 366.
10. Falih Rifki Atay, *Bayrak (Η σημαία)*, Κων/λη 1980, σελ. 33. Η υπογράμμιση είναι δική μου.
11. Καλλιόπη Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Η απελευθέρωση της Δ. Θράκης*, σελ. 4.
12. Δελτίο «Bati Trakya» συμπλήρωμα αρ. τεύχ. 77.
13. Falih Rifki Atay, *Aiatürkgülük nedir (ο.π.)*, σελ. 125. Η υπογράμμιση είναι δική μου.
14. Παύλος Χιδίρογλου, *Τουρκική Ελληνογραφία*, ΙΜΧΑ, Θεσ/νίκη 1980, σελ. 44.
15. Kadir Misiroglu, *Yunan Mezalimi Türkün Siyah Kitabı (Οι ελληνικές θιαότητες - Η μαύρη βιβλος του Τούρκου)*, Κων/λη 1968. Μετ. Κ. Ανδρεάδη Β.Β. ΙΙ παράρτημα 1974, σελ. 319.
16. Dervis Manizade, *Amerika seyahati ve bir Hatirlatma (Το ταξίδι στις Η.Π.Α και μια υπενθύμιση)*, περιοδικό Yeni Bati Trakya, αρ. τεύχ. 26 Μάιος 1985, σελ. 11.
17. Άρθρο, εφημερίδα Hürriyet, Κων/λη 18.1.1975.
18. Δήλωση στην Τουρκική Βουλή στις 22.1.1975 του Υπ. Ενεργείας κ. Ezenbel.
19. Μέγα Ρευμιάτη, *Η Συρρικνωση του Ελληνισμού*, Βιβλίο Α' τόμος Α', Κομοτηνή 1984, σελ. 14 π.ρ.β.λ. Νεοκλή Σαρρή, *Η άλλη πλευρά*, τόμ. ΙΙ, βιβλ. Α' Αθήνα 1982, σελ. 87-88 και «Ayin tarihî» (Η ιστορία του μήνα) Σεπτέμβριος 1955, τεύχος 262, σελ. 164-171.